

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:15
sssjournal.com

pp.1077-1086
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 24/02/2018

The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 28/03/2018

Published Date (Makale Yayın Tarihi) 28.03.2018

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AFFETME DAVRANIŞLARI, YAŞAM DOYUMLARI VE SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN FORGIVENESS BEHAVIOUR, LIFE SATISFACTION AND TRAIT- ANGER OF THE UNIVERSITY STUDENTS

Gözde Aynur ASLAN

MEB, Uzman Psikolojik Danışman, Ankara/Türkiye

Yrd.Doç.Dr. Leyla ERCAN

Gazi Üniversitesi , Gazi Eğitim Fakültesi, leyla@gazi.edu.tr, Ankara/Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin affetme davranışları, yaşam doyumları ve sürekli öfke düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma grubu Ankara ilinde Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi'nde on iki farklı bölümde öğrenim gören toplam 638 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veriler; "Heartland Affetme Ölçeği", "Yaşam Doyumu Ölçeği" ve "Sürekli Öfke-Öfke İfade Biçimleri Ölçeği"nin (SÖÖBÇ) "Sürekli Öfke" alt ölçeği ve "Kişisel Bilgi Formu" uygulanarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve Çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırmada; başkasını affetme ve yaşam doyumunda kadın öğrencilerin puanları, erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksektir. Erkek öğrencilerin ise sürekli öfke puanları kadın öğrencilerden daha yüksektir. BÖTE öğrencilerinin durumu affetme puanları Resim Öğretmenliği öğrencilerinden daha yüksektir. Ayrıca PDR öğrencilerinin genel affetme puanları İlköğretim Matematik ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinden daha yüksektir. Öğrencilerin affetme davranışları ile yaşları ve devam edilen sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Affetmenin bütün alt boyutlarının yaşam doyumunu ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuş ancak yaşam doyumunu ile en fazla durumu affetme boyutu pozitif yönlü ilişkili bulunmuştur. Affetmenin bütün alt boyutlarının sürekli öfke ile negatif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği ancak sürekli öfke ile en az kendini affetme boyutu negatif yönlü ilişkili bulunmuştur. Affetmenin bütün alt boyutlarının birbirleri ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. Yaşam doyumunu ile sürekli öfke arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ilişki görüldüğü bulunmuştur. Elde edilen bulgular, yapılan araştırmalarla birlikte tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Affetme, Yaşam Doyumu, Sürekli Öfke

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the relationship between forgiveness behaviour, life satisfaction and trait- anger of the university students. The research group consisted of 638 students from twelve different departments from Gazi University Faculty of Education in Ankara. "Heartland Forgiveness Scale (HFS)", "Satisfaction with Life Scale (SwLS)", "Continuous Anger" subscale of "Continuous Anger and Anger Expression Style Scale" and "Personal Info Form" were applied in data acquisition of this research. The SPSS (Statistical Package for Social Sciences) was used for the analysis of the collected data. To analyse the data; independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), Pearson product-moment correlation coefficient and multiple regression analysis were used. In the light of this research, the scores of forgiveness and life satisfaction of female students are significantly higher than male students. Trait-anger scores of male students, on the other hand, are higher than female students. The scores of forgiveness of the situation are higher among Computer Education and Instructional Technology students than Art Teaching students. Also, the scores of general forgiveness of Psychological Counselling and Guidance students are higher than Elementary Mathematics Teacher

¹ Bu makale G.Ü.Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Yrd.Doç.Dr.Leyla ERCAN danışmanlığında yürütülen aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Education and Social Sciences Teaching students. No meaningful relationship between the forgiveness behaviour and age and on-going education level was found, all sub-dimensions of forgiveness and life satisfaction are positively related into each other, however; forgiveness of the case is the furthest positively related one with life satisfaction.

All sub-dimensions of forgiveness are negatively related to trait-anger, yet least negatively related one is the self-forgiveness. In the light of the research, it was found that all sub-dimensions of forgiveness are positively related into each other. A negative and a medium- level relationship between life satisfaction and trait- anger was found. The acquired findings were discussed with conducted researches and some suggestions were made.

Key words: Forgiveness, Life Satisfaction, Trait-Anger

1. GİRİŞ

Affetme ve Yaşam Doyumu

Affetme ; bir kişinin kendisini haksız yere inciten kişiye yönelik kızgınlık, yargılama ve o kişiye aynı şekilde karşılık verme haklarından vazgeçme yönünde istekliliği ve aynı zamanda bu kişi için merhamet, cömertlik ve sevgi gibi aslında hak etmediği duyguları hissetmeye çalışma sürecidir (Enright ve Gassin, 1992).

Yaşam doyumu bir insanın beklentileriyle (ne istediği), elinde olanların (neye sahip olduğu) karşılaştırılmasıyla elde edilen durum ya da sonuçtur (Özer ve Karabulut 2003).

Psikoloji araştırmalarına bakıldığı zaman yaşam doyumunun pek çok değişkenle ilişkisine bakılmıştır. Affetme davranışı ile psikolojik iyi olma düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Şahin,2013). Ayrıca; Toussaint vd.,(2001,2005), affetme davranışının düşük depresyon, yüksek yaşam doyumu ve yüksek benlik saygısı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmalardan yola çıkarak affedicilik davranışı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenebilir.

Affetme Davranışı ve Öfke

Öfke yaşamımızda çok sık karşılaştığımız bir duygudur. Özellikle kişinin zarar gördüğü durumlarda öfke duygusu artabilmekte ve öç alma duygusu ile hareket edebilmektedir. Bu durumda affedicilik davranışı da ortadan kalkmaktadır. Öfke;bireysel bir tehdit algılandığında artan anksiyeteye karşı verilen tepkilerde yaşanan kızma ve gücenme duygusu olarak ifade edilmiştir (Gençtan ,2004).

İncinme sonucu ortaya çıkabilecek ortak duygular gücenme, öfke, kızgınlık, intikam ve benzeri duygular olabilir. İncinmeye rağmen birçok kişi ilişkiye bir şekilde devam etmektedir. İlişkinin devamını sağlama ya da kolaylaştırma ve incinme sonucunda ortaya çıkabilecek bu tür olumsuz duygularla baş edebilme yollarından biri affetmedir (Taysi, 2007).

Psikodinamik literatürde affetmenin ortaya çıkması, öfkeden ve kızgınlıktan vazgeçmek olarak tanımlanmakta olup psikoterapi sürecinde affetmenin, öfke yönetimi, intikam ve benlik değeri ile mücadelede kullanıldığı görülmektedir.

Akhtar (2002), başkalarını affetmeyen kişilerin önüne geçilmez bir öfke ve öç alma duyguları olduğunu belirtirken, Enright vd., (1992) affetmeyi; bir kişinin kendisini haksız yere inciten kişiye yönelik kızgınlık, öfke, yargılama ve o kişiye aynı şekilde karşılık verme haklarından vazgeçme yönünde istekliliği ve aynı zamanda bu kişi için merhamet, cömertlik ve sevgi gibi aslında hak etmediği duyguları hissetmeye çalışma süreci olarak açıklamaktadır.

Tüm yukarıda bahsedilen tanımlar ve durumlardan yola çıkarak, affetme davranışı ile öfke arasında negatif bir ilişki olduğu ve affedicilik arttıkça öfkenin azaldığı söylenebilir. Aynı zamanda affedicilik davranışı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı; üniversite öğrencilerinin affetme davranışları ile yaşam doyumları ve sürekli öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Öğrencilerin affetme davranışları yaşlarına göre farklılaşmakta mıdır?
- 2) Öğrencilerin affetme davranışları cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- 3) Öğrencilerin affetme davranışları devam edilen bölüme göre farklılaşmakta mıdır?
- 4) Öğrencilerin affetme davranışları devam edilen sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

- 5) Öğrencilerin affetme davranışları ile yaşam doyumları ve sürekli öfke düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gerek yurt içi, gerek yurt dışında yapılan araştırmalarda son yıllarda “affetme” kavramı ilgi görmeye başlamıştır. Gable ve Heidth (2005), bu durumun sebebi olarak son yıllarda pozitif psikoloji çalışmalarının artış göstermesini ve affetmenin de bu bağlamda ele alınan bir kavram olmasını gösterirler.

Her ne kadar ilişkiler bireylere güven, mutluluk ve doyum gibi olumlu duygular sağlasa da kimi zaman içerleme, haksızlık ya da incinme gibi olumsuz duygular yaşatmaktadır. Bireylerin hissettikleri bu olumsuz duygularla başa çıkma ve ilişkilerine devam etme yollarından biri, bu duyguları yaşamasına neden olduğunu düşündüğü kişiyi affetmesidir (Soylu, 2010). Danışmanlık süreci açısından bakıldığında affetme, danışanın sağlıklı ilişkiler kurmasında çok önemli bir kavramdır.

Hem affetme tanımlarından hem de affetme modellerinden yola çıkarak affetme davranışını sergileyen bireyde olumsuz duyguların yerini olumlu duyguların aldığı söylenebilir. Öfke de olumsuz duyguların en yoğun yaşananlarından birisidir. Bu durumda affedicilik davranışı sergileyen bireylerin sürekli öfke düzeylerinin de affedicilik davranışı sergilemeyen bireylerden daha düşük olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda affedicilik davranışı sergileyen bireylerin olumsuz duygulardan vazgeçip olumlu duygulara yöneldikleri ve bu durumda olan birisinin yaşam doyumunun bu durumdan olumlu etkileneceği düşünülmektedir.

Daha önce yurt dışında bu konu üzerine araştırmalar yapılmıştır. Örneğin; Thompson vd.,(2005), yaptıkları araştırmada, affetmeye yatkın kişilerin depresyon ve öfke düzeylerinin düşük, yaşam doyumlarının ise yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Yurt dışında “affetme” kavramı pek çok araştırmaya konu olurken, ülkemizde son altı yıldır ele alındığı söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin Affedicilik Davranışları ile Öfke Düzeyleri ve Yaşam Doyumları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıyla bu konudaki farkındalık düzeyi artırabilir. Bireyin sağlıklı ilişkiler kurması ve psikolojik iyilik halinin sağlanması ve korunması adına danışmanlık ve terapilerde, affetme davranışının etkili bir şekilde düzenlenmesi sağlanabilir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, araştırma grubu, ölçme araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması hakkında bilgi verilmiştir

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde genel tarama modeli türlerinden ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu araştırmada, affetme davranışının sürekli öfke düzeyi ve yaşam doyumunu ile ilişkisi araştırıldığından araştırma ilişkisel tarama modelindedir.

3.2. Araştırma Grubu

Bu araştırma, Ankara ili Gazi Üniversitesinde Gazi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören toplam 638 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Örneklemindeki Öğrencilerin Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Toplam
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>									
	<i>n</i>	458	180								638
	<i>%</i>	71.8	28.2								100.0
Yaş		18	19	20 (+)							
	<i>n</i>	56	100	482							638
	<i>%</i>	8.8	15.7	75.5							100.0
Sınıf		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>						
	<i>n</i>	81	135	208	214						638
	<i>%</i>	12.7	21.2	32.6	33.5						100.0
Bölüm		<i>Sınıf</i>	<i>İlköğ. Mat.</i>	<i>Tükçe</i>	<i>Fen</i>	<i>Sosyal Bil.</i>	<i>Pdr</i>	<i>Böte</i>	<i>Özel Eğt.</i>	<i>Yabancı Diller</i>	<i>Resim</i>
	<i>n</i>	48	53	43	64	71	89	66	72	96	36
	<i>%</i>	7.5	8.3	6.7	10.0	11.1	13.9	10.3	11.3	15.0	5.6
											100.0

Tabloya göre araştırmaya katılan öğrencilerin bazı demografik değişkenler açısından dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi araştırma örnekleminin %71.8'ini ($n = 458$) kadın, %28.2'sini ($n = 180$) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %12.7'si ($n = 81$) I. sınıfta, %21.2'si ($n = 135$) II. sınıfta, %32.6'sı ($n = 208$) III. Sınıfta ve %33.5'i ($n = 214$) IV. Sınıfta öğrenim görmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin önemli bir bölümü 20 yaş ve üzerinde (%75.5) ($n = 482$), % 15.7'lik bölümü 19 yaşında ($n = 100$) ve %8.8'i ise ($n = 56$) 18 yaşındadır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımları incelendiğinde %11.1'inin ($n = 71$) sosyal bilgiler bölümünde, %10'unun ($n = 64$) fen bilgisi bölümünde, %8.3'ünün ($n = 53$) ilköğretim matematik bölümünde, %13.9'unun ($n = 89$) PDR bölümünde, %11.3'ünün ($n = 72$) özel eğitim bölümünde, %10.3'ünün ($n = 66$) BÖTE bölümünde, %7.5'inin ($n = 48$) sınıf öğretmenliği bölümünde %15'inin ($n = 96$) yabancı diller bölümünde, %6.7'sinin ($n = 43$) Türkçe bölümünde, ve %5.6'lık kısmının ($n = 36$) resim bölümünde öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler; "Heartland Affetme Ölçeği", "Yaşam Doyumu Ölçeği" ve "Sürekli Öfke-Öfke İfade Biçimleri Ölçeği"nin (SÖÖBÇ) "Sürekli Öfke" alt ölçeği ve "Kişisel Bilgi Formu" uygulanarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve Çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde yaşam doyumu ve sürekli öfke düzeyinin öğrencilerin affetme düzeylerini yordamadaki rolünü ortaya koyma amacı doğrultusunda hipotezlerin test edilmesi sonucu ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin Minimum, Maximum, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ($n = 638$)

Değişkenler	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	S
Kendini affetme	1.83	5.00	4.56	.29
Başkasını affetme	1.50	5.00	3.96	.27
Durumu affetme	1.83	5.00	4.30	.28
Yaşam doyumu	1.00	5.00	4.31	.48
Sürekli öfke	1.00	4.90	2.21	.22

Tablo2 incelendiğinde öğrencilerin affetmenin kendini affetme alt boyutunda ($\bar{X} = 4.56$), başkasını affetme boyutunda ($\bar{X} = 3.96$) ve durumu affetme boyutunda ($\bar{X} = 4.30$) algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaşam doyumu algıları ($\bar{X} = 4.31$) iyi düzeydedir. Bununla birlikte öğrencilerin sürekli öfke algılarının ($\bar{X} = 2.21$) düşük olduğu anlaşılmaktadır. Standart sapma değerlerine göre ise en homojen dağılımın sürekli öfke algılarında ($S = .22$), en heterojen dağılımın ise yaşam doyumu algılarında olduğu ($S = .72$) görülmektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin sürekli öfke düzeylerine ilişkin algıları birbirine benzerken, yaşam doyumlarına yönelik algıları farklılaşmaktadır.

4.1. Öğrencilerin Affetme Davranışları, Yaşam Doyumları ve Sürekli Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 3. Öğrencilerin Affetme Davranışları, Yaşam Doyumları ve Sürekli Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişki ($n=638$)

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1. Affetme	-	.63**	.75**	.83**	.32**	-.48**
2. Kendini affetme		-	.11**	.42**	.26**	-.21**
3. Başkasını affetme			-	.44**	.17**	-.42**
4. Durumu affetme				-	.31**	-.40**
5. Yaşam doyumu					-	-.19**
6. Sürekli öfke						-

** $p < .01$

Öğrencilerin affetme düzeyleri, yaşam doyumları ve sürekli öfke düzeyleri arasındaki ilişkileri gösteren tablo incelendiğinde, affetmenin bütün alt boyutlarının yaşam doyumu ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler, sürekli öfke ile negatif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdikleri görülmektedir. Kendini affetme boyutu ile durumu affetme boyutunun orta düzeyde ($r = .42$, $p < .01$), başkasını affetme boyutunun düşük düzeyde ($r = .11$, $p < .01$), yaşam doyumunun düşük düzeyde ($r = .26$, $p < .01$) pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği görülmektedir. Ayrıca kendini affetme ile sürekli öfke arasında düşük düzeyde ($r = -.21$, $p < .01$), negatif

yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Başkasını affetme alt boyutunun durumu affetme alt boyutu ile orta düzeyde ($r = .44, p < .01$), yaşam doyumunu ile düşük düzeyde ($r = .17, p < .01$) pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği ve sürekli öfke ile orta düzeyde ($r = -.42, p < .01$) negatif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin durumu affetme

algılarının yaşam doyumunu ile orta düzeyde ($r = .31, p < .01$) pozitif yönlü ve sürekli öfke ile ($r = -.40, p < .01$) negatif yönlü ilişki gösterdiği görülmektedir. Son olarak yaşam doyumunu ile sürekli öfke arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ilişki ($r = -.19, p < .01$) görüldüğü anlaşılmaktadır.

4.2. Öğrencilerin Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarına İlişkin Algı DüzeylerineYönelik Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Tablo 4. Öğrencilerin Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarına İlişkin Algı DüzeylerineYönelik Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Erkek (n = 180)		Kadın (n = 458)		t	sd	p
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S			
Kendini affetme	3.95	.74	3.95	.80	-3.28	636	.74
Başkasını affetme	3.45	.98	3.62	1.09	1.915	636	.05
Durumu affetme	3.87	.82	3.87	.94	.911	636	.36
Yaşam doyumunu	4.04	1.15	4.42	1.32	3.41	636	.01
Sürekli öfke	2.28	.61	2.18	.53	-1.98	636	.04

Tablo 4'da, öğrencilerin affetme, yaşam doyumunu ve sürekli öfke durumlarına ilişkin algı düzeylerinin cinsiyete göre t-testi sonuçları incelendiğinde, kadın ve erkek öğrencilerin kendini affetme [$t(636) = -3.28, p > .05$] ve durumu affetme [$t(636) = .911, p > .05$] boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılıkların olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle kendini ve durumu affetme bağlamında farklı cinsiyetteki öğrencilerin algıları benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte başkasını affetme [$t(636) = 1.915, p < .05$], yaşam doyumunu [$t(636) = 3.41, p < .05$] ve sürekli öfke algılarında [$t(636) = -1.98, p < .05$] cinsiyete göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Başkasını affetme ve yaşam doyumunda kadın öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde algıya sahiptir. Bununla birlikte erkek öğrencilerin sürekli öfke durumları kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarının Yaşa Göre Betimsel Verileri

Değişkenler	I. 18 (n = 56)		II. 19 (n = 100)		III. 20 (n = 482)	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
Kendini affetme	4.62	.79	4.54	.77	4.56	.74
Başkasını affetme	3.92	.66	3.96	.67	3.96	.69
Durumu affetme	4.42	.70	4.29	.72	4.29	.71
Yaşam doyumunu	3.46	1.21	3.40	1.28	3.40	1.20
Sürekli öfke	2.98	.60	3.13	.52	3.10	.56

Tablo 5'de, öğrencilerin affetme, yaşam doyumunu ve sürekli öfke durumlarına ilişkin algı düzeylerinin yaşa göre betimsel verileri incelendiğinde, kendini affetme boyutunda 18 yaş grubunun ($\bar{X} = 4.62$), başkasını affetme boyutunda 19 yaş ve 20 yaş grubunun ($\bar{X} = 3.96$) ve durumu affetme boyutunda 18 yaş grubunun ($\bar{X} = 4.62$) en yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yaşam doyumunu ortalamalarında 18 yaş grubu ($\bar{X} = 3.46$) ve sürekli öfke düzeyinde ise 19 yaş grubu ($\bar{X} = 3.13$) en yüksek ortalamalara sahiptir.

Tablo 6. Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarının Yaşa Göre ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Kendini affetme	Gruplar arası	.272	2	.136	.244	.784	-
	Gruplar içi	353.988	635	.557			
	Toplam	354.260	637				
Başkasını affetme	Gruplar arası	4.122	2	.049	.104	.901	-
	Gruplar içi	280.993	635	.470			
	Toplam	285.115	637				
Durumu affetme	Gruplar arası	2.598	2	.480	.951	.387	-
	Gruplar içi	341.738	635	.505			

	Toplam	344.336	637				
Yaşam doyumu	Gruplar arası	1.350	2	.675	.456	.634	-
	Gruplar içi	939.899	635	1.480			
	Toplam	941.249	637				
Sürekli öfke	Gruplar arası	.873	2	.437	1.395	.249	-
	Gruplar içi	198.748	635	.313			
	Toplam	199.621	637				

Tablo 6 incelendiğinde, kendini affetme [$F(2, 635) = .784, p > .05$], başkasını affetme [$F(2, 635) = .901, p > .05$], durumu affetme [$F(2, 635) = .387, p > .05$], yaşam doyumu [$F(2, 635) = .634, p > .05$] ve sürekli öfke [$F(2, 635) = .249, p > .05$] boyutlarında öğrencilerin algılarında yaşlarına göre anlamlı farklılıkların oluşmadığı görülmektedir.

4.3. Öğrencilerin Affetme Algılarının Devam Edilen Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Tablo 7. Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarının Sınıf Düzeyine Göre Betimsel Verileri

Değişkenler	I. 1. Sınıf (n = 81)		II. 2. Sınıf (n = 135)		III. 3. Sınıf (n = 208)		IV. 4. Sınıf (n = 214)	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
Kendini affetme	4.65	.75	4.54	.77	4.60	.80	4.49	.67
Başkasını affetme	3.89	.67	3.93	.70	4.00	.76	3.95	.60
Durumu affetme	4.42	.77	4.29	.65	4.31	.81	4.26	.62
Yaşam doyumu	4.34	1.24	4.29	1.35	4.15	1.16	4.47	1.14
Sürekli öfke	2.19	.58	2.17	.57	2.28	.53	2.17	.57

Tablo 7'da, öğrencilerin affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke durumlarına ilişkin algı düzeylerinin sınıf düzeyine göre betimsel verileri incelendiğinde, kendini affetme boyutunda birinci sınıf öğrencilerinin ($\bar{X} = 4.65$), başkasını affetme boyutunda üçüncü sınıf öğrencilerinin ($\bar{X} = 4.00$) ve durumu affetme boyutunda birinci sınıf öğrencilerinin ($\bar{X} = 4.42$) en yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte yaşam doyumu ortalamalarında dördüncü sınıf öğrencileri ($\bar{X} = 4.47$) ve sürekli öfke düzeyinde ise üçüncü sınıf öğrencileri ($\bar{X} = 2.28$) en yüksek ortalamalara sahiptir.

Tablo 8. Affetme, Yaşam Doyumu ve Sürekli Öfke Durumlarının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Kendini affetme	Gruplar arası	2.235	2	.745	1.342	.260	
	Gruplar içi	352.025	635	.555			-
	Toplam	354.260	637				
Başkasını affetme	Gruplar arası	.814	2	.271	.579	.629	-
	Gruplar içi	297.470	635	.469			
	Toplam	298.284	637				
Durumu affetme	Gruplar arası	1.529	2	.510	1.009	.388	-
	Gruplar içi	320.128	635	.505			
	Toplam	321.656	637				
Yaşam doyumu	Gruplar arası	10.993	2	3.664	2.497	.060	-
	Gruplar içi	930.257	635	1.467			
	Toplam	941.249	637				
Sürekli öfke	Gruplar arası	1.629	2	.543	1.739	.158	-
	Gruplar içi	197.992	635	.312			
	Toplam	199.621	637				

Tablo 8 incelendiğinde, kendini affetme [$F(2, 635) = .260, p > .05$], başkasını affetme [$F(2, 635) = .629, p > .05$], durumu affetme [$F(2, 635) = .388, p > .05$], yaşam doyumu [$F(2, 635) = .060, p > .05$] ve sürekli öfke [$F(2, 635) = .158, p > .05$] boyutlarında öğrencilerin algılarında sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılıkların oluşmadığı görülmektedir.

4.4 Öğrencilerin Affetme Algılarının Öğrenim Görülen Bölüm Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Tablo 9. Affetme Algılarının Öğrenim Görülen Bölüm Türüne Göre Betimsel Verileri

Değişkenler	Kendini Affetme		Başkasını Affetme		Durumu Affetme		Affetme Genel	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
İlköğretim Matematik	26.96	5.431	23.57	6.568	25.77	5.334	76.30	12.08
Türkçe	26.23	5.975	26.72	7.830	26.05	6.626	79.00	12.66
Fen	26.70	5.540	24.69	6.546	26.58	5.392	77.97	12.92
Sınıf	26.04	6.042	25.35	6.705	26.21	6.467	77.60	14.52
Sosyal	26.76	5.344	23.52	7.828	25.45	6.509	75.73	14.41
BÖTE	28.05	5.205	24.62	7.694	28.82	5.197	81.48	11.86
PDR	29.01	4.907	26.26	5.988	28.64	5.546	83.91	13.71
Zihinsel Eng.	28.98	5.405	25.83	8.315	28.30	6.521	83.11	16.63
Görme Eng.	27.89	5.435	25.42	6.371	23.89	7.831	77.21	14.93
İngilizce	27.73	5.056	24.31	7.874	26.97	6.520	79.01	15.52
Almanca	27.62	4.601	26.66	5.453	28.52	4.413	82.79	8.170
Resim	27.78	3.610	24.11	6.333	25.42	4.358	77.31	10.40

Tablo 9 incelendiğinde affetmenin kendini affetme alt boyutunda en yüksek ortalamaya PDR öğrencilerinin ($\bar{X} = 29.01$), başkasını affetme boyutunda Almanca öğretmenliği öğrencilerinin ($\bar{X} = 26.66$) ve durumu affetme boyutunda BÖTE öğrencilerinin ($\bar{X} = 28.82$) algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Standart sapma değerlerine göre ise en homojen dağılımın kendini affetme boyutunda Resim öğretmenliği öğrencilerinde ($S = 3.610$), başkasını affetme boyutunda Almanca öğretmenliği öğrencilerinde ($S = 5.453$) ve durumu affetme boyutunda Resim öğretmenliği öğrencilerinde ($S = 4.358$) olduğu görülmektedir.

Bölgümlere göre Affetme ölçeklerinin ortalamaları arasındaki farklılıkların manidarlığı için Varyansların homojenliği sayıltısı sağlanmadığından varyans analizi yapılmadan Tamhane çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Hangi bölümler arasında manidar olduğunu belirlemek için gruplardaki veri sayıları eşit olmadığından ve varyansların homojenliği sayıltısı sağlanmadığından Tamhane'nin T2 ikili karşılaştırma testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tabloda sadece alfa 0,05 düzeyinde manidar farklılık gösteren karşılaştırmalar sunulmuştur..

Tablo 10. Affetme Algısının Öğrenim Görülen Bölüm Türüne Göre Karşılaştırılması

	(I) BÖLÜM	(J) BÖLÜM	(I-J)	s	P
Durumu Affetme	BÖTE	Resim Öğretmenliği	3.402	.968	.046
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	PDR	-7.608	2.206	.050
Affetme Genel	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	PDR	-8.178*	2.245	.024

Tablo 10'de görüldüğü gibi BÖTE ile Resim Öğretmenliği arasında durumu affetme ölçek puanları ortalamaları manidar farklılık görülmektedir. BÖTE öğrencilerinin durumu affetme puanlarına ait ortalamalar Resim Öğretmenliği öğrencilerinin ortalama puanlarına kıyasla 3.402 puan daha fazladır ve bu fark manidardır ($p < .05$). Affetme ölçeği toplam puanlar açısından bulgular ele alındığında PDR öğrencilerinin ortalama puanlarının, ilköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerine göre 7.608 puan ve sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilere göre ise 8.178 puan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Genel affetme ölçeğinde PDR öğrencileriyle İlköğretim Matematik ($p < .05$) ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ($p < .05$) arasındaki fark istatistiki olarak manidardır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar araştırmanın alt amaçları doğrultusunda öncelikle yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığının, ardından cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığının ve daha sonra devam edilen bölüm değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığının

sonuçları ele alınarak açıklanmıştır. Daha sonra ise, affetme davranışı ile yaşam doyumu ve sürekli öfke düzeyleri arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre; kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke boyutlarında öğrencilerin algılarında yaşlarına göre anlamlı farklılıkların oluşmadığı görülmektedir. Bu bulgu, kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke boyutlarındayışın anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Sastre vd.,(2003), affetmeyi inceleyen çalışmasında; yaş ile affetme arasında güçlü bir ilişki olmadığı bulgusu edinilmiştir. Bu araştırma affetme davranışının yaşa göre farklılaşmadığı sonucunu desteklemektedir

Ayrıca ;kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke boyutlarında öğrencilerin algılarında devam edilen sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıkların oluşmadığı görülmektedir. Bu bulgu, kendini affetme, başkasını affetme, durumu affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke boyutlarında devam edilen sınıf düzeyinin anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında; başkasını affetme, yaşam doyumu ve sürekli öfke algılarında cinsiyete göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Başkasını affetme ve yaşam doyumunda kadın öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde algıya sahiptir. Erkek öğrencilerin sürekli öfke durumları kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, başkasını affetme, yaşam doyumuve sürekli öfke boyutlarında yaşın anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Orathinkal, Vansteenwegen ve Burggraeve'nin (2008) 735 kişilik katılımcıyla yaptığı çalışmasında ise affetme ve demografik değişkenler karşılaştırılmış ve kadınların erkeklere göre daha affedici olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın sonuçlarına göre; affetme davranışlarında devam edilen bölüme göre farklılık, durumu affetme ve genel affetme boyutlarında görülmektedir. Burada sadece manidar farklılık görülen bölümler hakkında bilgi verilmiştir. BÖTE ile Resim Öğretmenliği arasında durumu affetme ölçek puanları ortalamaları manidar farklılık görülmektedir. BÖTE öğrencilerinin durumu affetme puanlarına ait ortalamalar Resim Öğretmenliği öğrencilerinin ortalama puanlarına kıyasla daha fazladır ve bu fark manidardır. Affetme ölçeği toplam puanlar açısından bulgular ele alındığında PDR öğrencilerinin ortalama puanlarının, ilköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerine göre ve sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Genel affetme ölçeğinde PDR öğrencileriyle İlköğretim Matematik ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği arasındaki fark istatistiki olarak manidardır. Buna göre BÖTE öğrencilerinin durumu affetme düzeyleri Resim Öğretmenliği öğrencilerinden daha yüksektir. Ayrıca PDR öğrencilerinin genel affetme düzeyleri İlköğretim Matematik ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinden daha yüksektir. Ancak bu probleme ilişkin bulguların tartışabileceği affetme davranışları ile devam edilen bölüm arasındaki ilişkileri inceleyen farklı araştırmalar bulunmamaktadır. Bu nedenle bu başlıkta tartışma yapılamamıştır.

Bu araştırma kapsamında; affetmenin bütün alt boyutlarının yaşam doyumu ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Kendini affetme boyutu ile yaşam doyumunun düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği, başkasını affetme ile yaşam doyumunun düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği, durumu affetme boyutu ile yaşam doyumunun orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği görülmektedir. Buna göre affetmenin bütün alt boyutlarının yaşam doyumu ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği ancak yaşam doyumu ile en fazla durumu affetme boyutu pozitif yönlü ilişkili bulunmuştur.

Araştırmanın sonuçlarına göre; affetmenin bütün alt boyutlarının sürekli öfke ile negatif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdikleri görülmektedir. Kendini affetme ile sürekli öfke arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu, başkasını affetmenin sürekli öfke ile orta düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği, durumu affetme ile sürekli öfke arasında orta düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre affetmenin bütün alt boyutlarının sürekli öfke ile negatif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği ancak sürekli öfke ile en az kendini affetme boyutu negatif yönlü ilişkili bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında; affetmenin bütün alt boyutlarının birbirleri ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Kendini affetme boyutu ile durumu affetme boyutunun orta düzeyde, kendini affetme boyutu ile başkasını affetme boyutunun düşük düzeyde, başkasını affetme alt boyutunun durumu affetme alt boyutu ile orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği görülmüştür. Buna göre affetmenin bütün alt boyutlarının birbirleri ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiği ancak kendini affetme boyutu ile başkasını affetme arasında en az negatif yönlü ilişkili bulunmuştur. Yapılan araştırma sonuçları (Fisher ve Exline, 2006; Witvliet, Phipps, Feldman ve Beckham 2004); kendini affetmenin bireylerin yaşam doyumunu olumlu etkilediği yönündedir. Bu araştırmalar da affetme davranışının yaşam doyumu ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler göstermesini desteklemektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre; yaşam doyumu ile sürekli öfke arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ilişki bulunmuştur.

5.2.Öneriler

Literatürde affetme davranışı, yaşam doyumu ve sürekli öfke kavramlarının birlikte incelendiği başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın sonuçlarının genellenebilirliği için yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca ülkemizde affetme davranışını inceleyen araştırmalar son yıllarda artış gösterse de istenilen düzeyde değildir. Bu konuda yapılacak yeni çalışmalar affetmenin insan psikolojisine etkisine ışık tutacak, affetme sürecini daha iyi anlamamızı sağlayacak ve affetme davranışının sosyal ilişkileri nasıl etkilediğini bizlere gösterecek olup bu durumda rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanı için olumlu bir gelişme olacaktır.

Bu araştırma Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinde okuyan üniversite öğrencileri örnekleminde yapılmıştır. Sonuçların genellenebilmesi için farklı yaş gruplarında ve farklı öğrenim düzeylerinde yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Araştırma sonucunda affetme davranışı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu nedenle yaşam doyumunu artırmak amacıyla affetme davranışını artırıcı rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında kullanılabilir grup rehberliği programları hazırlanıp bunlardan faydalanılabilir.

Araştırma sonucunda affetme davranışı ile sürekli öfke arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu nedenle öfke problemi yaşayan öğrencilere yönelik rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında kullanılabilir affetme davranışını artırıcı grup rehberliği programları hazırlanıp bunlardan faydalanılabilir.

Affetmenin insan psikolojisine olumlu katkıları göz önünde bulundurulduğunda; rehberlik ve psikolojik danışma alanında sadece belli gruplara yönelik affetmeyi artırıcı grup rehberliği programlarının yanında eğitim sürecinin tamamını kapsayacak şekilde affetmeyi teşvik edici çalışmalar yapılabilir.

Bu araştırmada affetmenin insan psikolojisi ile ilişkisi araştırılmış olup anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğu da affetmenin psikolojik yönü araştırılmış olup affetmenin fiziksel sağlık üzerindeki etkileri de araştırılabilir.

Literatürde affetme davranışının devam edilen bölüme ve sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştıran bir çalışmaya rastlanmadığı için bu sonuçları tartışma imkanı bulunamamıştır. Bundan sonra affetme konusunda yapılacak çalışmalarda, devam edilen bölüm ya da meslek değişken olarak göz önünde bulundurulabilir.

Affetme davranışının öfke ve yaşam doyumuna etkisini farklı kültürlerde karşılaştırma olanağı veren araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmada affediciliğin yaş, cinsiyet, devam edilen bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış olup bundan sonra yapılacak araştırmalarda affetmenin farklı değişkenlerle ilişkisine bakılabilir.

Bu araştırmada affetmeyi etkileyen faktörler (kişilik özellikleri, özür, zararın şiddeti vb.) araştırmaya dahil edilememiştir. Bu sebeple elde edilen bulgular sınırlı olabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu faktörlerde göz önünde bulundurulmalıdır.

Affetmenin insan psikolojisine olumlu katkıları göz önünde bulundurulduğunda; rehberlik ve psikolojik danışma alanında kullanılacak affetme konulu yayınlara daha fazla yer verilebilir.

KAYNAKLAR

Akhtar ,S. (2002). Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology, And Technical Relevance, The Psychoanalytic Quarterly, Volume L XXI, Issue2, April ,Pages 175-212

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. Journal of personality assessment, 49(1), 71-75.

Enright, R.D.,& Gassin, E.A. (1992). Forgiveness: A developmental view. Journal of Moral Education, 21, 99-114.

- Enright, R.D. & The Human Development Study Group (1996). Counseling with in the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40(2), 107-126.
- Fisher, M.L. ve Exline, J. (2007) .Self-forgiveness versus excusing: The roles of remorse, effort, and acceptance of responsibility, *Self and Identity*, 5:2, 127-146, DOI: 10.1080/15298860600586123
- Gable, S. ve Haidt, J.(2005). Review of General Psychology.What (and Why) Is Positive Psychology? DO - 10.1037/1089-2680.9.2.103
- Gençtan, E. (2004). İnsan olmak. İstanbul: Varlık.
- Orathinkal, J; Vansteenwegen ,A. ve Burggraeve, R. (2008). Are Demographics Important for Forgiveness? Show all authors *The Family Journal*. Vol 16, Issue 1
- Özer, M. ve Karabulut, Ö.Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu, *Geriatric Dergisi*, 6(2), 72.
- Sastre, M., Vinsonneau, G., Neto, F., Girard, M., & Mullet, E. (2003). Forgiveness and satisfaction with life. *Journal of Happiness Studies*, 4, 323–335.
- Soylu, B. (2010). Psikolojik ve sosyal dışlanma ile sosyal reddedilme kavramları arasındaki farklılıkların saldırganlık temelinde incelenmesi: Cinsiyet, bağışlayıcı kişilik ve negatif duygulanımın rolü. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, M. (2013). Affedicilik ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya
- Taysi, E. (2007). İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billings, L. S., et al. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73, 313–359.
- Toussaint, L. L., Williams, D. R., Musick, M. A., & Everson, S. A. (2001). Forgiveness and health: Age differences in a U.S. Probability sample. *Journal of Adult Development*, 8, 249–257.
- Toussaint, L. & Webb, J.R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673-685.
- Toussaint, L. L., & Webb, J. R. (2005). Theoretical and empirical connections between forgiveness, mental health, and well-being. In E. L. Worthington (Ed.), *Handbook of forgiveness*. New York: Brunner-Routledge.
- Witvliet, C.V.O.; Phipps, K.A.; Feldman, M.E. ve Beckham, J.C. (2004). Posttraumatic mental and physical health correlates of forgiveness and religious coping in military veterans. *Journal of Traumatic Stress*. Volume 17, Issue 3, June Pages 269-273. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000029270.47848.e5>